

BAJÁKI RITA – SZÁDOCZKI VERA (SZERK.):

IMÁDKOZÁS A RÉGI MAGYARORSZÁGONELKH–PPKE BAROKK IRODALOM ÉS LELKISÉG KUTATÓCSOPORT,
BUDAPEST, 2022

Báthory Orsolya

A kiadvány a Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport „Pázmány Irodalmi Műhely – Lelkiségtörténeti tanulmányok” sorozat 29. kötete, amelynek már vannak előzményei. 2012-ben jelent meg a *Régi magyar imakönyvek és imádságok* című tanulmánygyűjtemény (3. kötet), amely elsősorban az imádságműfaj forrásszövegeket és imakönyveket mutatta be. A 2015-ben kiadott *Régi magyar népelemek és imádságok* (11. kötet) pedig az elsődleges áhítati irodalom túl az imával rokon műfajra, az elmélkedésre terjesztette ki a vizsgálatok körét. Ezt a sort folytatta a 2021. április 9–10-én online megrendezett konferencia, amelynek anyagát tartalmazza a jelen kötet. Ebben az eleve tág tematika okán az imádkozást különféle aspektusokból elemző vizsgálatok olvashatók, így a kiadvány átfogó képet ad napjaink magyar imádságkutatásáról.

Noha a tanulmányok a szerzők neve alapján, alfabetikusan követik egymást a kötetben, célszerű azokat inkább tematikai szempontból bemutatni. Így elsőként a prédikációhoz kapcsolódó imaszövegeket vizsgáló írásokról érdemes szót ejtenünk. Bartók Zsófia Ágnes a papok prédikáció előtt mondott anyanyelvű imádságának Európa-szerte ismert középkori jelenségével foglalkozik, illetve rávilágít arra, hogy ez a gyakorlat a Magyar Királyság területén is létezett, mivel folytonosság figyelhető meg bizonyos késő középkori szövegek és a korai magyar nyelvű nyomtatott anyagok között. Szintén idekapcsolódik Maczák Ibolya írása, amely a pálos hitszónok, Csúzy Zsigmond (1670–1729) *Evangéliomi trombita* című vasárnapi prédikációgyűjteményében található imádságméleti részt vizsgálja. Majorossy Imre egy minorita vonatkozású egyházi beszédet vont elemzés alá. A későbbi pécsi püspököt, Anton Kázmér von Thurnt (1679–1734) köszöntő beszéd ugyanis magában hordozza az ima főbb jellegzetességeit, a kérést-könyörgést, illetve a dicsőítést-hálaadást. Egy másik különleges alkalomból, a későbbi erdélyi fejedeleme, I. Rákóczi Ferenc keresztelőlője, a református Keresztúri Bíró Pál (1589–1655) által elmondott prédikációt vizsgálja Varga Bernadett. A szerző elsősorban egy, az egyházi esemény világi-politikai vonatkozása miatt létrejövő műfaji átjárásra hívja fel az olvasó figyelmét, amennyiben a beszéd végén található záróimádság könyörgésrészében a fejedelmi tükröz műfaji jellegzetességei mutathatók ki. Az imádság műfaji mezsgyéjén ezen, előző példánál

némileg hagyományosabban megtalálható áhítati szövegtípussal, a régi ima- és énekeskönyveinkben rendszeresen előforduló litániával és annak ájtatosságával foglalkozik Szádoczki Vera írása. A címben feltett kérdésre, miszerint hogyan kell a litániát jól végezni, a tanulmány szerző Pázmány Péter *Imádságos könyv* mellett a nyomtatott és kézirat énekeskönyv-anyagot hívja segítségül.

Az imádságszövegek értelmezése, az intézményes-hivatalos imaforma kiválasztása, valamint az imádkozás módjának szabályozása az egyháztörténelem valamennyi korszakában jelen van. Farmati Anna és Szelestei Nagy László írásai ennek a fajta normaközvetítésnek a szempontjából vizsgálják az imádkozás gyakorlatát. Farmati Anna az imádsággal rokon himnusz felől közelít a témához, amennyiben a 12. századi *Aurea expositio hymnorum* című himnuszkommentár 16. századi nyomtatott változatait és recepcióját tárja fel. Szelestei Nagy László a 18. századi katolikus megújulás tükrében elemzi a kérdést, így írása elsősorban Séllyei Nagy Ignác székesfehérvári püspök (1777–1789) egyházszerzői és normaközvetítő tevékenysége részeként olvasható imamagyarzatokra fókuszál. Az Istenhez szóló verbalizált odafordulás lírai megfogalmazását vizsgálja Hernády Judit tanulmánya, amely egy elmélyült elemzés kíséretében mutatja ki Beniczky Péter (1603–1664) egyes versei és Pázmány *Imádságos könyvének* imaszövegei közti gondolati és textusbéli párhuzamokat. Laczházi Gyula írása Rimay János (1570 k.–1631) – hagyományosan a sztoikus attitűd alapján értelmezett – költészetének vallásosan meditatív jellegét mutatja ki. A szerző megállapítása szerint Rimay „megkomponált verskötetként” ismert gyűjteményében több olyan vers is található, amelyben a megszólalás módja az elmélkedéssel rokon imádság, a könyörgés alaphelyzetét követi.

Pázmány Péternek (1570–1637) a magyar katolikus és protestáns imakultúrára egyaránt nagy hatást gyakorló *Imádságos könyve* több tanulmányban is viszonyítási pontként szolgált. A kötetben ugyanakkor két olyan írást is olvashatunk, amelyeknek tárgya kifejezetten az *Imádságos könyv*, illetve a Pázmány-életműben fellelhető imádságok, könyörgések. Az *Imádsá-*

gos könyv modern kritikai kiadásában Bajáki Ritával együtt résztvevő Bogár Judit lényegében a 2013-as jegyzetkötet sajtó alá rendezési munkálatait folytatta a kötetben szereplő tanulmányában. Több Pázmány-ima, illetve -imarészlet újabban megtalált forrását, latin változatát, párhuzamát ismerteti a szerző, illetve arról is képet kapunk, hogy Pázmány az egyszerű fordításon túl hogyan használja fel és alakítja át forrásszövegeit.

A teljes Pázmány-életmű imádságos szegmensének a teológiai szempontú vizsgálatát a jezsuita Szabó Ferenc végezte el. A tavaly októberben elhunyt kutató iránti tiszteletből a szerkesztők az ő emlékének ajánlották a kötetet, amelyben az atya utolsó írásainak egyike szerepel. Tartalmi összegzésként ebből idézek: „újabb elmélyült kutatásra már nem igen lenne erőm; hála Istennek, folytatják a munkát a fiatalok. Most inkább széljegyzeteket fűznék az elért eredményekhez, illetve hangsúlyoznák a fiatal kutatóknak néhány eddig még homályban hagyott feladatot, egyensúlyoznák egypoldalúságokat, főleg Pázmány teológiája távlatában.”

A tanulmányok között találunk olyanokat, amelyek konkrét áhítati könyvre vonatkozó meglátásokat tartalmaznak. Így Balázs Aletta az interkonfessionalitás egy érdekes példájával foglalkozva a 17. századi lutheránus teológus, Johann Gerhard *Meditationes Sacrae* című művének magyar fordítását vizsgálja, amely a kálvinista Inczedy József (1688–1750) munkájaként jelent meg először 1743-ban. A *Liliomok völgye* nemcsak a műfaji keveredés – az elmélkedés és az ima összefonódása – szempontjából érdekes mű, hanem azért is, mert a protestáns bibliai hermeneutika tipológiai szimbolizmusával is találkozunk benne. Vass Csongor a 17. században élt jezsuita, Baranyi Pál életművének az imádságirodalomba sorolható elemeivel foglalkozik. Megállapítása szerint Baranyi latin, magyar és román nyelvű műveinek egyik központi eleme az imádság, annak mind konkrét formája, mind elméleti megközelítése tekintetében.

Petrőczy Éva írása a puritanizmus imairódmával, azon belül is a betegséggel küzdők fohászával foglalkozik. A tanulmány egyfelől a kurrens szakirodalom alapján mutatja be a puritanizmus betegségszemléletét, másrészt egy rövid összehasonlító elemzést ad az angol püspök Lewis Bayly (†1631) *The Practice of Piety*-jének és Medgyesi Pál (1604–1663) *Praxis pietatis*-ának betegségben mondandó imádságairól, kiemelve és értelmezve az azonosságokat, s a feltűnő különbségeket.

Míg Petrőczy Éva a magánáhitat kifejeződésére koncentrált, addig G. Etényi Nóra az egyházi legitimitációra építő kollektív imádságok egy tematikus csoportját mutatja be. Tanulmányában egy 17. századi ulmi kéziratos krónika alapján elemzi, hogy az 1680–1690-es évek sokszor a Magyar Királyságot is érintő törökellenes harcaira miként reagált a helyi egyház. Röviden összefoglalva: a Te Deumok és körmenetek mellett nyomtatott prédikációkkal, valamint bűnbánó és dicsőítő imádságok terjesztésével igyekeztek erősíteni a hívek keresztény identitását.

A kötetben a tág tematikának köszönhetően az irodalomtörténeti kutatások mellett a néprajzi, valamint zene- és művészettörténeti vizsgálódások is helyet kapnak. A lelkeségi irodalom és a folklór összefonódásából veszi témáját Frauhammer Krisztina, aki az archaikus imákkal kapcsolatos, Erdélyi Zsuzsanna, Bálint Sándor és Tánczos Vilmos által megkezdett kutatásokat egészíti ki. Módszertanának újdonsága, hogy Peter Burke angol történésznek az európai népi kultúrára vonatkozó megállapításait (*Popular Culture in Early Modern Europe*, New York, Harper&Row, 1978) használja elméleti keretül. A tanulmány egyik fontos megállapítása, hogy az archaikus imaszövegek vélhetőleg a középkori magas kultúra kolostori közegeiből a papság közvetítésével kerültek a hívekhez, akik évszázadokon keresztül hallás után hagyományozták azokat generációról generációra, hogy aztán a jelenben ismét egy elit, a tudományos elit képviselői által megmentett és gondozott egzotikumává váljanak.

Szintén néprajzi vonatkozású Iancu Laura írása, amely a moldvai csángók 16. századtól adathozható hitéletére, és a 20. század elejéig szinte csak magyar nyelvű imahagyományára fókuszál. Az anyanyelv megőrzésében nagy szerepe volt a körükben szolgáló magyar hitoktatóknak, kántoroknak, akiknek többsége Erdélyből származott, illetve képesítését Székelyföldön szerezte meg.

Egy másik népcsoport, a grádistyei horvátok vallásosságát mutatja be Horváth Sándor tanulmánya. Grádistye az 1920-as évektől létező Burgenland horvát neve, az itt élő, eredetileg ça nyelvjárást beszélő katolikus vallási közösségek a 16–17. században menekültek a török hódítás elől a mai Ausztria keleti határszéleire. A körükben használt 18–19. századi horvát nyelvű imakönyvekről olvashatunk a tanulmányban. Egy érdekes információt emelnék ki az írásból, miszerint a horvát nyelvű Miatyánk a magyarral ellentétben nem Lukács, hanem Máté evangéliumából származik, ezért abban az „Et dimitte debita nostra” (Mt 6,12) horvát fordítása szerepel, vagyis „engedd el a tartozásunkat”, nem pedig

a Lk 11,4 szerinti „Et dimitte nobis peccata nostra”, azaz „és bocsásd meg a bűneinket”.

Muntágné Tabajdi Zsuzsanna folklorisztikai jellegű tanulmányában a 18. századi nógrádi, vegyes felekezeti falusi közösségek imádkozási gyakorlatát vizsgálja a váci egyházmegye és a helyi gyülekezetek iratai alapján. Az írás különös figyelmet szentel a pap és lelkész nélküli falvaknak, az úgynevezett filiáknak, ahol a lokális társadalomban többféle funkciót is ellátó tanítók szerepe az imádkozási alkalmak fenntartásában (is) kiemelkedő volt.

A tanulmányok sorában három művészettörténeti témájú írást is olvashatunk. Lipp Mónika Mária az imádkozó remeték műtárgyakon, bútorokon, templomi berendezési tárgyakon, illetve falképeken, festményeken előforduló 18. századi ábrázolásait vizsgálja. A bemutatott anyag egyrészt a remete szerzetesközösségeknél (pálosoknál, kamalduliaknál), másrészt a ferenceseknél, a betegpólo őrghalmaknál és a bencészeknél található meg. Tornay Krisztina, a budai klarisszák 18. században épült templomának szakrális programját elemzi a rendre jellemző lelkiség egyedi jeleit keresve, míg Tüskés Anna a rózsafüzér-titkok és a lorettói litánia Mária-invokációinak képzőművészeti ábrázolásait veszi számba. A templomi oltárokon elhelyezett 17–18. századi festmények és a boltozatra függesztett szobrászati ábrázolások több emléke is fennmaradt Magyarországon, a tanulmány célja ezek be-

mutatása, elemzése, ikonográfiai és stíluskritikai összevetése közép-európai emlékekkel.

Ugyancsak egy konkrét szent kultuszához kapcsolódik N. Kis Tímea tanulmánya. Nepomuki Szent János tiszteletének terjedése a 18. század elején indult meg Magyarországon, ezzel párhuzamosan jelentek meg a szentet invokáló, az egyéni, illetve a közösségi áhítat igényeit egyaránt kiszolgáló officiumok, litániák és novénák, valamint imák és himnuszok. Ezen szövegek előzményeit és hagyományozódását mutatja be a tanulmány.

A kötet bemutatását Krasznai Gáspár zene-történeti szaktanulmányával zárom. Az írás Giuseppe Verdi operáiban lévő szakrális jeleneteket elemzi, és kimutatja, hogy az olasz zeneszerző operatermesésének mintegy háromnegyedében hangsúlyosan jelen van a vallásos tartalom.

Összegzésképpen elmondható, hogy az *Imádkozás a régi Magyarországon* című kötet tanulmányai az imádság és rokon műfajainak kutatása terén számos novummal szolgálnak a téma iránt érdeklődők számára, új adatokkal és összefüggésekkel gazdagítva tudásukat. A kötet anyaga jól illeszkedik a nemzetközi, főként a szomszédos országokban folyó lelkiségtörténeti kutatásokhoz. Ezt igazolja az is, hogy a kötetben több olyan, határon túli szerző írása szerepel, akinek kutatási területe a különféle szláv, újlatin és német nyelvű barokk imádságirodalom.

MAGYAR ZOLTÁN:

ERDÉLYI MAGYAR HIEDELEMONDA-KATALÓGUS, 1–4.

KAIROSZ KIADÓ, BUDAPEST, 2021

Dyekiss Virág

A néprajztudomány már jó kétszáz éve felfedezte, hogy a folklórműfajok világszerte hasonlóak, tehát érdemes őket összegyűjteni és rendszerbe foglalni, hogy összevethetők legyenek, s majd e katalógusok használatával lehessen földrajzi és nyelvi határokon átívelő vizsgálatokat végezni. Először a népmesék katalógizálása foglalkoztatta a kutatókat, s már 1910-ben megjelent Antti Aarne mesetípus-katalógusa, melyet később Stith Thompson, majd Hans-Jörg Uther fejlesztett tovább. A mondák rendszerezése is korán megjelent a tudományos célkitűzések között, de itt a kutatóknak számos módszertani problémával kellett szembenézniük. Magyarországon 1980-ban jelent meg hiedelemmonda-katalógus, melyet alig több mint 3000 szöveg alapján készített el Bihari Anna (s melyben az erdélyi anyag igen alulreprezentált). A mondakatalógizálás azóta is folyik, s több olyan kézikönyv jelent meg az

utóbbi időben külföldön, amelyek eredményeit Magyar Zoltán be tudta emelni munkájába, akinek nem ez az első összeállított mondakatalógusa: 2018-ban jelent meg tizenkét impozáns kötetben *A magyar történeti mondák katalógusa*.

A monda tematikailag rendkívül sokszínű folklórműfaj. Olyan történet, melyet a közösség tagjai igaznak tartanak, s elmondanak egymásnak, mint velük vagy ismerőseikkel megessett epizódot vagy valahonnan hallott igaz, de gyakran csodálatos elemekben gazdag történetet. Hosszú út áll egy megélt élmény előtt, mire történetét kerekedik. Megjelenhet „közlés” formában, rövid utalás gyanánt, mely a hiedelem központi elemét mutatja be. Utána memorat formában találkozunk